

Komáromi Tünde

AHONNAN FOGANTATOTT, ONNAN LEGYEN ORVOSSÁGA

Egy igézett csecsemő gyógyítása Aranyosszéken

1. AZ ARANYOSSZÉKI GYŰJTÉSÉRŐL

1992 és 1995 között betegségekről általában és főleg mágikus betegségképzetokről gyűjtöttem két aranyosszéki faluban. Az igézésről¹, az ijedtségről és a rontásról összegyűlt anyagot szakdolgozatom megírásához használtam fel. 1997-től a rontás és boszorkányság témakörében gyűjtöttem ugyanezekben a falvakban doktori dolgozatomhoz. Tekintettel arra, hogy ezekről a témákról az emberek nehezebben beszélnek, bevezetőként általában az igézésről, ijedtségről, prikulicsról, tisztátalanról beszélgettünk. Az így összegyűlt anyagból válogattam előadásom anyagához.

2. A LEGÁLTALÁNOSABB KÉPZETEK ÉS GYÓGYÍTÓI GYAKORLAT

Az „igézés” a vizsgálat színhelyén a „szemverés” kifejezés megfelelője, és a szem, a tekintet ártó hatására vonatkozik². A megkérdezettek véleménye szerint az emberek általában akaratlanul igéznek. Gyakori képzet, hogy az tud igézni, akinek összenőtt a szemöldöke. Az igézés ellen piros színű szalaggal, ruhadarabbal lehet védekezni, és meg lehet előzni kiköpéssel (Pü-pü, meg ne igézzetek!). Az igézés legáltalánosabb tünete az erős fejfájás, gyengeség, szédülés, csecsemő esetében az erős sírás. A diagnosztizálás és gyógyítás szenes vízzel történik. A szenes vizet bárki elkészítheti, kezdetlen víz és szén vagy gyufa, illetve ritkábban kés vagy villa kell hozzá. A szenes víz készítését többnyire imádkozással, néhányan ráolvasás mondásával kísérik és a pohár víz fölé keresztet vetnek. Ha a szén leszáll a pohár fenekére, illetve közben sír, a beteg meg van igézve. A betegnek inni kell a szenes vízből (leggyakrabban három kortyot), majd körülkerítik, ill. mosdatják vele, keresztet vetve megvizezett kézzel a beteg homlokára, szíve fölé, tenyerébe, talpára. A maradék vizet és a szenet a ház sarkára, a csepegésbe vagy egy kutyával szembe öntik. A hatás rögtön jelentkezik, a beteg megkönnyebbedik, helyrejön.

3. AZ ARANYOSSZÉKI IGÉZÉSKÉPZETEK A ROMÁNIAI (ERDÉLYI) MAGYAR ÉS ROMÁN IGÉZÉSSSEL KAPCSOLATOS KÉPZETEK KONTEXTUSÁBAN

Az általam gyűjtött képzetek megfelelőit találjuk a legnagyobb mennyiségben más romániai vidékek román és magyar gyűjtéseiben egyaránt. A magyar adatok az igézés gyógyításáról kevésbé változatosak. A román gyűjtésekben elég sűrűn fordul elő a ráolvasással való gyógyítás, amit többnyire egy ráolvasóasszony végez. A témára vonatkozó román szakirodalomban több összefoglalást találunk, amelyek felsorolásszerűen tartalmazzák az igézés jelenségére, az igéző, illetve az igézett személyére, az igézés tüneteire és gyógymódjaira vonatkozó képzeteket a különböző vidékekről (Marian 1892, 49–50; Gorovei 1931, 298–310; Candrea 1999, 206–224; Pavelescu 1998, 107–126; Canianu 1999, 127–164; Evseev 1997, 112–113; Olteanu 1998, 152–159). Candrea írta a legjobban rendszerezett román összefoglalást. Pavelescu munkája a Nyugati Havasokban végzett kutatásain alapszik, ebből a régióból közöl igézés elleni ráolvasásokat is. Canianu, Evseev és Olteanu elsősorban elődeik munkáját foglalják össze.

Az igézés jelenségével is foglalkozó erdélyi magyar kutatók közül fontos megemlíteni dr. Kós Károlyt (2000, 365, 366–367), Keszeg Vilmost (1999, 67–73, 263–273), Csőgőr Enikót (1998, 200–210), Balázs Lajost (2002, 67–80), valamint az értékes hiedelemanyagot közlő Horváth István író (1980, 75–76). A felsorolt szerzők közül néhányan az Aranyosszékkel szomszédos Mezőség-ről közölnek adatokat (dr. Kós Károly, Keszeg Vilmos, Horváth István), Csőgőr Enikő pedig az Aranyosszékhez nagyon közel levő Tordatúrból. A mezőségi hiedelmek közt az igézés hiedelmének is a legátfogóbb leírását Keszeg Vilmos adja. Gyűjtéseinek szövegeit is közli. Az igézéssel kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy az igézés a Mezőségen közönséges dolog, mindenki átesik rajta. Balázs Lajos tanulmánya a szenesvíz-készítés rítusának általam ismert legrészletesebb leírása és értelmezése.

4. AZ IGÉZETT CSECSEMŐ ESETE

Minden eddigi gyűjtésemtől eltérő esetre bukkantam egy 1997-ben gyűjtött történetben. Egy nagyon zárkózott, de kiváló egészségnek és tiszta észnek örvendő 91 éves öregasszonyt kerestem fel egy nyári estén. Beszélgetésünk első fél órájában minden felvetett kérdésre azt mondta, hogy erről semmit sem tud (így pl. az igézésről sem), illetve elutasító választ adott, és egyébről kezdett beszélni³.

Amikor már sikerült megnyernem a bizalmát, és nem találta olyan fontosnak, hogy az egész napos hagymaszedés után még fölszedje a vihar által levett körtéket, mesélni kezdett, és közben visszaemlékezett leánya igézés-esetére. Mindössze három hónapos csecsemő volt, amikor olyan súlyos beteg lett, hogy azt hitte, elveszíti. Szemlátomást nagyon szenvedett, nagyon kevés és furcsa állagú széklete volt, s még sírni sem tudott. Állapota napokig nem javult. Az anya sírva vitte gyereket a falubeli román nemzetiségű Ciuca doktorhoz, aki elbeszélése szerint azt mondta, hogy „baj van, mert a leánykának rothad a bele⁴”. A gyereket megnézte egy román asszony is, aki úgy vélekedett, hogy a gyerek meg van igézve, és az igézet „a gyomrára szállott”.

A két diagnózist véleményem szerint az elbeszélő asszony formálta ilyen összecsengővé, emlékezetében módosult a hajdani élmény. Ebben tapasztalatai is segítettek: egyrészt a gyerek különös széklete, ami vallomása szerint a kolbásznak előkészített disznóbélről tisztítás („hurolás”) közben leváló „vakarékhoz” hasonlított, vagyis húsos állagú lehetett, másrészt az az élménye, hogy a leánka állapota a román asszony tanácsára készített különös szenes víz hatására változott meg:

„És azelőtt . . . csütörtéken⁵ . . . csináltam szenes vizet; mondta egy román asszan, hogy csináljak szenes vizet. De, nem aká’ hogy, hanem úgy, azt mondja, hogy az én pisimből csináljak nekie szenes vizet, és mondjam, hogy ahonnan fogantatatt, onnat legyen orvossága. Azt mondta nekem. Na; s akkó fordult meg a leánkának a betegsége, hogy él, vagy hal. Na; de ojan vót, hogy – na; még sírni se tudatt. Ojan borzasztóan meg vót igézve.” (B. A. – kiemelések tőlem.)

Az elbeszélésből lényeges elemek hiányoznak: nem mondja el, hogy hogyan csinálja meg ebben az esetben a szenes vizet és hogyan hajtja végre a gyógyítást: pl. cseppent-e a vizeletből a szájába, megkeni-e vele kezét, lábát, homlokát.⁶ Ettől függetlenül nagyon érdekesnek és ugyanakkor több szempontból is problematikusnak találtam, és egyszersmind érdeemesnek arra, hogy Önök elé tárjam vele kapcsolatos ötleteimet, kérdéseimet.

Az első problematikus elem számomra a vizelet megjelenése ebben a kontextusban. Túl azon a kulturális idegenségen, amit nem csak ez az eset, de az igézés köpéssel (mellen a ruha alá, illetve ritkábban a szájba köpéssel) való gyógyítása is kivált belőlem, gond volt számomra, hogy eddig sosem találkoztam az igézet vizelettel való gyógyításával.⁷ Kimondottan vizelettel való gyógyítással sem foglalkoztam soha. Miután minden itthon elérhető magyar, román és angol nyelvű publikációt átnéztem, az igézés vizelettel való gyógyításáról csupán három adatot sikerült találnom: Dömötör Tekla írja *A magyar nép hiedelmvilága* igézésről szóló részében (a hely megjelölése nélkül), hogy „Szokták például a kisgyereket az anyja vizeletével egy kissé megmosni, és inge aljával megtörölni” (Dömötör, 1981, 149). Róheimnél a vizelet „a szemmel verés elleni varázslat eszközeiként” használt „ürületet ábrázoló tárgyak” felsorolásában jelenik meg a szénnel és a fokhagymával együtt (az utóbbi számomra teljesen érthetetlenül) (Róheim, 1984, 479). A román folklórt kutató Mihail Canianu (eredeti nevén Cahana Moritz) egy az igézés gyógymódjait részletező leírásban egy mondatot ír ezzel kapcsolatban: „Cind copilul e deochiat, e bine să-l speli cu urină îi trece⁸” (Canianu 1999, 140).

Miután Róheim és Dömötör Tekla nem jelzi, hogy honnan való a gyógy-mód, csak annyit sejthetünk, hogy Róheim esetében az általa vizsgált sok nép valamelyikétől, illetve Dömötör Tekla esetében magyar nyelvterületről. Canianu adata biztosan románoktól való, ezért esetünk szempontjából arra utalhat, hogy Aranyosszéken ez egy román eredetű gyakorlat. Mindhárom szórványos adat bátorító, mert azt jelzi, hogy ilyen gyógymód létezik.

A második problémát az a mondat veti fel, amit a román asszony kísérőül ajánl a szenesvíz-készítéshez: „Ahonnan fogantatott, onnat legyen orvossága”. A vizelet itt az anyaméh kontextusában jelenik meg, mégpedig úgy, mintha a beszélő testképében az anyaméh és a vízhólyag egybetartoznának, illetve a vizelet (is?) az anyaméhből eredne. Figyelembe véve, hogy az emberek testképe

történetileg változott, és még nem is olyan régen is különbözött a mai biológiaiától, elfogadhatónak tűnik, hogy ezt így is gondolhatták.⁹

A fent idézett mondat a következő jelentéssel bírhat: az idegen világból jövő agresszió (igézés) ellen orvosságot az otthonos, tápláló és óvó anyaméh-ből nyerhet a gyermek. A vizelet itt úgy is megjelenhet, mint a magzatvizet metaforikusan helyettesítő folyadék. Ezért fontos, hogy az anyától származzon.

Az igézés gyógyítása gyakran történik mosdatással, vagy legalábbis a mosdatást imitáló rítussal. A szenes vízzel való gyógyítás is magában foglal egy szertartásos mosdatást, ami a test mágikus körülkerítését, szimbolikus megtisztítását tartalmazza. A vizeletből készített szenes vízzel való gyógyítás (az anyaméh idezése által) a halálközébe jutott gyermek újjászületését is jelképezi.

Érdekes párhuzama lehet ennek a gyógymódnak az ebagos vagy váltott gyermek gyógyítása, ami a kenyérbevető lapáton a sütőkemencébe helyezéssel történik. A sütő ebben a rítusban mint evilág és másvilág küszöbe jelenik meg. A Temesváron élő Ivan Evseev román hiedelemszótárában írja a sütőkemencéről, hogy az a román folklórban anyaszimbólum, valamint evilág és túlvilág kommunikációjára alkalmas hely (Cuptor/Evseev, 1997, 104–105). Ha ezt az értelmezést elfogadjuk, azt láthatjuk, hogy a csecsemőkori betegségek gyógyításában nagy szerepet játszanak az anyával kapcsolatos szimbólumok. Tekintettel az anya-gyermek kapcsolat intenzitására ebben az életkorban, ez nem olyan meglepő következtetés.

A vizeletre persze úgy is gondolhatunk, mint tisztátalan¹⁰ anyagra, és akkor értetlenül állhatunk a fenti gyógymóddal szemben. Hiszen a tisztátalan anyagokat általában a szép és vonzó megtévesztő elrondítására és ezáltal az igézés megelőzésére szokás használni. Így pl. a homlok besározása, kormozása magyaroknál és románoknál egyaránt előforduló védekezési mód.

Az elemzett elbeszélés felvet még egy fontos képzetet, amit általánosabban *az elhanyagolt rontás*¹¹ *képzetének* neveznék. Ennek partikuláris esete az elhanyagolt igézés. Mind az igézés, mind általában a rontás esetében jellemző, hogy halálosnak, de legalábbis a halál veszélyével fenyegetőnek tartják a rögön nem kezelt ilyen eredetű betegséget.¹² Az anya többször is hangsúlyozza elbeszélésében, hogy a leányka annyira beteg volt, hogy azt hitte, meg fog halni. Csögör Enikő tordatúri gyűjtésében olvashatjuk, hogy egy tíz hónapos csecsemő belehalt az igézésbe, mert túl későn vették észre, és már nem lehetett rajta szenes vízzel segíteni. Beesettek és üvegesek voltak a szemei. Az igézést ebben az esetben is (egy arra járó) román asszony állapította meg (Csögör 1998, 202–203.). Több román forrásban is olvashatunk arról, hogy az igézésen azonnal kell segíteni, különben halállossá válik.

Az elhanyagolt betegség elmérgesedik. A mai orvosi szemlélet szerint egy nem kezelt betegségnek szövődményei lehetnek. A fenti elbeszélésből arra következtethetünk, hogy a betegség több napig tartott, mialatt az anya felkereste az orvost, és csak ezután csinált szenes vizet a gyermeknek a román asszony tanácsára, aki már egy előrehaladott állapottal szembesült: az igézés a gyermek „gyomrára szállt”. Felvetődik a kérdés, hogy a „gyomrára szállt” kifejezést lehet-e úgy értelmezni, hogy a betegség a gyomorba vándorolt, tehát elmozdult a testen belül? Ebben az esetben nemcsak a betegség testen belüli vándorlásának ősi képzetével lenne dolgunk, hanem a betegségdémonokéval is.

JEGYZETEK

- ¹ A dolgozat igézésről szóló fejezetét a Csiki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum Évkönyvében publikáltam: ACTA, 1997, 214–228.
- ² Ez nem zárja ki a szóval, dicsérettel való ártás képzetét. Ennek jelenlétére abból következtethetünk, hogy az emberek nagyon visszafogottan beszélnek a jóról.
- ³ Utólag ezzel mentem magam, ha arra gondolok, hogy mi mindent kellett volna megkérdezni még az itt következő történettel kapcsolatban.
- ⁴ A belek rothadását az öregasszony az orvosnak tulajdonítja, de sokkal valószínűbb, hogy egy népi képzet. Nagyon szagos szellentésre ma is mondják, hogy „rothad a bele”.
- ⁵ Előfordulhat, hogy valóban emlékszik a napra, de talán csak hitelesebbé akarta tenni az elbeszélést.
- ⁶ Nem elhanyagolandó, hogy az orvos gyógyításáról semmit sem mond az anya, az ő tanácsait elhagyja, mint irreleváns elemet.
- ⁷ Az előadás szövegének megírása után hívta fel figyelmemet Pócs Éva Campbell könyvére, amelyben az igézés vizelettel való gyógyításáról is olvashatunk, ember és állat esetében egyaránt. A vizeletet itt nem szenes víz készítéséhez használták: Campbell 1902.
- ⁸ Vagyis: Amikor a gyerek meg van igézve, jót tesz, ha megmosod vizelettel; mindjárt elmúlik.
- ⁹ Emellett szólhatna az eltávozó magzatvíz és a távozó vizelet által kiváltott érzetek hasonlósága.
- ¹⁰ Vö. Mary Douglas frását a veszélyről és a tisztátalanságról: Douglas, 2000, 23–30.
- ¹¹ Mindaz, amit a népi szemlélet tartalmaz az elhanyagolt rontás veszélyességéről, érvényes az orvostudomány szemléletében is az elhanyagolt súlyos betegségekre.
- ¹² Az igézés tünetei hirtelen jelentkeznek, és szenes vízzel hirtelen el is múlnak, így tehát könnyen gyógyítható vagy kizárható. A rontás más válfajai esetében a helyzet jóval bonyolultabb. Az ember nem jön rá feltétlenül, hogy rontásban szenved. A rontás megállapítására ezen a vidéken leginkább a román ortodox pap hivatott, de esetenként ezt egy kuruzslóasszony is megteszi. A rontás különösen veszélyes esete, amikor valaki egy másik embernek szánt rontó anyaggal érintkezik, pl. öntésbe lép, hiszen ekkor viszonyai révén még csak nem is gyaníthatja, hogy rontás miatt szenved.

IRODALOM

BALÁZS Lajos

2002 Látható és rejtett szinkronizáció és diakrónia az igézés gyógyításában. In: Kri-za János Néprajzi Társaság Évkönyve, 10., Kolozsvár, 67–80.

CAMPBELL, J. G.

1902 Witchcraft and the Second Sight in the Highlands. Glasgow.

CANDREA, Ion-Aurel

1999 Folclorul medical român comparat. Privire generală. Medicina magică. Editura Polirom, Iasi.

CANIANU, Mihail

1999 Din psihologia poporană. Descăntece, farmece și vrăji. In: Studii și culegeri de folclor românesc. Ed. Minerva, București, 127–164.

CSÓGÖR Enikő

1998 Tordatúr hiedelemvilága. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár.

DÖMÖTÖR Tekla

1981 A magyar nép hiedelemvilága. Corvina, Budapest.

EVSEEV, Ivan

1997 Dicționar de magie, demonologie și mitologie românească. Editura Amar-cord, Timișoara.

- GOROVEI, Artur
1931 Descântecele românilor. Studiu de folclor, București.
- HORVÁTH István
1980 Magyarózdai toronyalja. Írói falurajz egy erdélyi magyar faluról. Magyar Helikon, Budapest.
- KESZEG Vilmos
1999 Mezőségi hiedelmek. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- KOMÁROMI Tünde
1998 Igézés az aranyosszéki Szentmihályon. In: ACTA – 1997. A Csíki Székely Múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum Évkönyve, 2., T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 217–228.
- KÓS Károly, dr.
2000 A mezőség néprajza, I–II., Mentor Kiadó, Marosvásárhely.
- MARIAN, Simion Florea
1892 Nascerea la români. Studiu etnografic, București.
- OLÁH Andor
1986 „Újhold, új király!”. A magyar népi orvoslás életrajza. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- OLTEANU, Antoaneta
1998 Ipostaze ale maleficului în medicina magică. Editura Paideia, București.
- PAVELESCU, Gheorghe
1998 Magia la români. Studii și cercatări despre magie, descântece și mană. Editura Minerva, București.
- RÓHEIM Géza
1984 A bűvös tükör. Válogatás Róheim Géza tanulmányaiból. Magvető Könyvkiadó, Budapest.